

de la guerra, com per exemple el 23 de juny de 1713: «Tots estos dies són contínues les pregàries, anant cada dia una parròquia a la Seu ab professó, ab moltes minyones blanques cantant litanies...». També són prou clarificadores les disposicions preses en aquest sentit pel govern de Barcelona el juliol del mateix any: «També vui s'ha començat a executar lo ordenat per la Ciutat, ço és que a les 6 del matí, a les 2 de la tarda i a les 7 se digués tot lo rosari a la columna del Born, a la Plaça Nova i a Cap de Creus, davant els trinitaris descalços...». A les memòries d'Honorat de Pallejà, les quals es centren sobretot en la narració de la caiguda de Barcelona en mans de l'arxiduc Carles d'Àustria i la posterior fugida de Pallejà fins a arribar a Perpinyà, també podem observar com era viscuda la religió a un nivell més individual. Són constants les referències que fa Pallejà al llarg de la seva narració sobre pregàries o sobre la seva fe en la Verge. Com a mostra, pot servir aquest fragment: «I passejant-me per lo vaixell, dient oracions i implorant lo patrocini de Maria Santíssima en qui jo sempre confir de punt en punt...».

Però, com és obvi, no és aquesta l'única aportació que suposa la publicació d'aquests dos documents. En part gràcies a la magní-

fica introducció que fa Joaquim Albareda, hom pot copsar la multitud d'informacions que ens aporten aquests documents: la narració detallada de tots els fets d'armes que tenen lloc a Barcelona i més enllà al llarg d'aquest període, la transcendència amb què es viu la presència de l'emperadriu a la Ciutat Comtal, el progressiu abandó de Catalunya a la seva sort per part dels seus aliats inicials a partir de 1713, perfectament visible en el dietari del Convent de Santa Caterina, que consigna regularment la sortida de tropes estrangeres i de personalitats o la repressió a què es varen veure sotmesos segons la conjuntura aquells que es significaren en favor d'algun dels dos bàndols en conflicte.

En conclusió podem dir que es tracta de dues obres molt útils. La primera per dur a terme la imprescindible tasca del balanç historiogràfic, deturar-se un moment per veure el que ja s'ha fet i poder continuar endavant amb una base molt més sòlida. La segona per ser una mostra dels fruits que pot donar encara la publicació de materials documentals inèdits a fi de fer més entenedors aspectes complexos del nostre passat.

Pedro Ribas i Rabassa

Universitat Autònoma de Barcelona

LARA RAMOS, Antonio

Iglesia y poder: propiedad y diezmos en la crisis del antiguo régimen. Guadix y su obispado (1750-1808),

Granada, Universidad de Granada - Ayuntamiento de Guadix, 2001, 410 p.

GARBELLOTTI, Marina; PASTORE, Alessandro (dirs.),

L'uso del denaro. Patrimoni e amministrazione nei luoghi pii e negli enti ecclesiastici in Italia (secoli XV-XVIII),

Bolònia, il Mulino, 2001, 402 p.

L'extensió geogràfica del cristianisme ha portat l'Església (en aquest cas, la catòlica) a configurar-se com una institució amb formes d'organització i funcionament comuns,

però també afectada per nombrosos particularismes locals. Dit d'una altra manera, l'Església és una institució «entre el local i el genèric»¹. Aquest fet es constata en mono-

1. JIMÉNEZ SUREDA, Montserrat (2000), «Entre el local i el genèric. La imatge de l'Església a Europa a través dels temps. L'exemple català», *Revista de Catalunya*, 152, p. 9-23.

grafies que tracten aspectes similars de contextos geogràfics allunyats, com és el cas dels llibres *Iglesia y poder: propiedad y diezmos en la crisis del antiguo régimen* i *L'uso del dinero*. Tots dos són estudis sobre la història econòmica de l'Església. En el primer cas, referit a la diòcesi andalusa de Guadix; en el segon, a diversos territoris italians.

Iglesia y poder: propiedad y diezmos en la crisis del antiguo régimen és la tesi doctoral d'Antonio Lara Ramos. Aquest professor d'ensenyament secundari ha publicat diversos treballs d'història econòmica i eclesiàstica, la major part centrats a la comarca Guadix durant els segles XVIII i XIX. La diòcesi de Guadix, sufragània de Granada, durant l'edat moderna va tenir unes característiques derivades de la seva tardana conquesta per part dels cristians. Així, pertanyia al Reial Patronat de Granada (creat el 1486), de manera que el sobirà de la Monarquia hispànica gaudia del dret de presentació, el que vol dir que el papa havia d'escollir entre els candidats a bisbe proposats pel rei. Amb el concordat de 1753 la Monarquia va aconseguir el dret de presentació a totes les diòcesis espanyoles. D'altra banda, a Guadix (com a la resta de les terres de Reial Patronat de Granada i a les del Patronat d'Índies) el repartiment del delme entre l'Església i la Monarquia inicialment era diferent de l'efectuat als regnes de Castella i Aragó, ja que beneficiava més la Monarquia i, en menor mesura, els senyors laics. En el període estudiat (1750-1808), Guadix era una de les diòcesis espanyoles més pobres i on l'Església gaudia d'una major influència social. Lara explica que la seva intenció és analitzar el paper de l'Església a la societat de Guadix i, sobretot, les bases del seu poder. Estudia el poder econòmic de l'Església accitana en el que va ser la seva última etapa d'esplendor i l'inici de la decadència, procés que a Guadix va ser més lent i tardà que a la resta dels territoris espanyols. L'avaluació del poder econòmic es fa a partir de les fonts d'ingressos principals, la renda produïda per les propietats agrícoles i el delme. Tot i així,

cal tenir en compte que hi havia altres fonts d'ingressos. És el cas dels censals, aspecte important perquè l'Església, al territori espanyol, era un dels majors censalistes del segle XVIII.

El llibre està dividit en sis capítols, seguits d'un apèndix estadístic i documental. En el primer capítol Lara compara la població eclesiàstica de Guadix i la de la resta d'Espanya i mostra la importància de les rendes procedents de la terra de l'Església espanyola. En el segon, l'autor descriu les propietats immobles de l'Església accitana, incidint en la propietat de la terra: el 38'5% de les terres estava en mans de l'Església, cosa que mostra una participació molt alta en el repartiment. Posteriorment l'autor descriu la desamortització de Godoy, procés iniciat el 1798 a causa de l'endeutament de la Hisenda Reial provocat per les despeses bèl·liques. En conjunt, la incidència va ser mínima. Mentre que el Capítol mostrava reticències, els successius bisbes van intentar facilitar el procés desamortitzador. Lara podria intentar explicar aquest comportament, possiblement per la causa que, malgrat gaudir del dret de presentació tant pel que fa a bisbes com a canonges, a la Monarquia li resultava més fàcil controlar un individu que a un col·lectiu.

Gran part dels ingressos de l'Església procedien del delme, base de la fiscalitat eclesiàstica. Els llibres d'actes capitulars han permès a l'autor fer-ne una anàlisi molt aprofundida. En el quart capítol Lara estudia el desenvolupament de l'impost des dels seus orígens a Guadix fins a la segona meitat del segle XVIII. L'autor tracta el repartiment dels delmes dels partits de Baza i Huéscar i els conflictes entre el Capítol i el marquès de Cenete pels delmes del dit marquesat, així com l'acord amb els jesuïtes sobre aquest impost. En el següent capítol Lara descriu acuradament el procés de col·lectació. També fa referència al final del delme i a la seva gran importància econòmica, que va interessar fortament l'endeutat Estat del final de l'Antic Règim. El darrer capítol es dedica a l'anàlisi de les contribu-

cions eclesiàstiques a la Hisenda Reial, que Lara considera que en la pràctica eren impostos, malgrat que no es conceptuessin com a tals. Entre les contribucions, n'hi havia de permanents i d'extraordinàries. Pel que fa a les permanents, analitza les directes (excusat i subsidi o dècima), encara que n'hi havia més. Mostra el seu desenvolupament fins a la segona meitat del segle XVIII, quan va augmentar la pressió fiscal de l'Estat per causa de les guerres. La descripció de les contribucions eclesiàstiques extraordinàries permet seguir de manera molt satisfactòria la crisi de la Hisenda d'Antic Règim.

A les conclusions —i al llarg de tot el llibre— Lara insisteix en els efectes socials del poder econòmic de l'Església, encara que no els analitza. Una de les conseqüències socials més importats era l'exercici de la caritat. L'estudi de les institucions de beneficència té una àmplia tradició historiogràfica a Itàlia, però s'ha centrat sobretot en els aspectes assistencials i caritatius. Al llibre *L'uso del denaro. Patrimonio e amministrazione nei luoghi pii e negli enti ecclesiastici in Italia (secoli XV-XVIII)* es proposa una aproximació des d'una òptica innovadora. L'objectiu és estudiar les institucions de caràcter assistencial i els ordes regulars des del punt de vista econòmic, de gestió dels seus recursos. L'obra és fruit d'un seminari realitzat a Trento per part del Centre per l'Estudi Històric Italogermànic (ITC-isig) el novembre de 1998. El centre, fundat el 1973, és una de les tres branques de l'Institut Trentí de Cultura. *L'uso del denaro* és una obra col·lectiva a càrrec de Marina Garbelloti i Alessandro Pastore. M. Garbelloti és una investigadora de l'ITC-isig que ha estudiat les visites pastorals i la història de les institucions hospitalàries modernes. A. Pastore és professor d'Història Moderna de la Universitat de Verona. Ha investigat la vida cultural i religiosa en el segle XVI i les epidèmies de pesta amb relació a la distribució de riquesa i la conflictivitat social.

L'uso del denaro està dividit en tres parts: «Problemes historiogràfics i qüestions de mètode»; «Patrimoni i forma de gestió

dels ens assistencials» i «Patrimoni i forma de gestió dels ens eclesiàstics». El darrer article «L'economia moral dels ens eclesiàstics», d'E. Brambilla, justifica la inclusió en un mateix volum de les obres pies i els ordes regulars. En efecte, es tracta d'institucions diferenciades. Els ordes regulars tenien caràcter exclusivament religiós, la seva pròpia jerarquia i eren, en principi, independents dels poders territorials. Les obres pies podien ser de caràcter (direcció) religiós o laic i estaven més sotmeses a les autoritats locals. Tot i així, tenien importants trets en comú: l'estatus fiscal privilegiat i inalienable dels béns i el fet que el patrimoni era de titularitat col·lectiva.

A la primera part es fan aproximacions bibliogràfiques a l'evolució de la gestió dels recursos a les institucions benèfiques (A. Pastore), a l'evolució del pensament entorn aquesta gestió (F. Lomastro), un estat de la qüestió sobre els monts de pietat (P. Lanaro), s'analitzen les limitacions de la comptabilitat oficial (F. Landi) i les relacions fiscals entre el Govern venecià i les obres pies (I. Pastore Bassetto). Pastore Bassetto reprèn el tema tractat per Lara amb relació a Guadix: les accions del poder civil per a obtenir ingressos d'institucions que en principi gaudien d'exempció fiscal. D'altra banda, és l'únic article de la primera part basat en documentació primària.

A la darrera del segle XV van produir-se una sèrie de canvis a les entitats benèfiques, anteriorment de petites dimensions i funcions indiferenciades. Durant l'etapa moderna, aquestes entitats van tendir a especialitzar-se i augmentar el seu patrimoni i llur activitat financera. A la segona part del llibre es recullen cinc estudis sobre la gestió d'obres pies de diversos indrets de l'actual Itàlia. Resulten interessants l'article sobre el banc de dipòsit de l'Hospici dels Innocents de Florència, on es fan aportacions sobre la marginalitat femenina (L. Sandri), i l'article sobre l'assistència domiciliària a Venècia (A. Vianello), donat que ha estat un tema poc tractat per la historiografia dels països catòlics.

La tercera part, dedicada als ordes regulars, inclou tres estudis molt detallats. Mostren l'increment del seu patrimoni en els segles xvi i xvii i les diferències de gestió entre ordes. En el cas de les monges de Milà (L. Aiello) i dels franciscans de Nàpols (F. d'Esposito) era indirecta. Pel que fa als franciscans, van haver de superar les limitacions de la seva regla, que els impedia posseir béns. Els jesuïtes de Sicília van fer una gestió directa, cosa que va afavorir l'acumulació d'un ingent patrimoni (E. Poidomani). El darrer article (E. Brambilla), anteriorment al·ludit, es pot considerar una conclusió. Resulta molt crític, donat que insta a no deixar-se seduir pel llenguatge justificador de la documentació, que encobreix operacions financeres i canvis de funció dels recursos. Aquestes maniobres tenen l'origen en el fet que el caràcter antieconòmic de la caritat es contradiu amb la necessitat econòmica de sosteniment de l'entitat.

Entre el local i el genèric. Les situacions econòmiques i formes de gestió de les diverses diòcesis, obres pies i ordes regulars —com mostren els llibres ressenyats— estan fortament influïdes per evolucions històriques diferenciades, característiques de les comunitats i altres factors que provoquen gran diversitat. A la vegada, són fruit d'una mateixa institució i estan inscrits en el marc europeu de l'edat moderna, de manera que es poden fer exercicis d'història comparada. Ultra això, el rigor dels autors d'*Iglesia y poder* i *L'uso del denaro* permeten una bona i acurada aproximació a la complexa realitat econòmica de l'Església catòlica de l'Europa moderna.

Nàdia Varo Moral

Universitat Autònoma de Barcelona